

Pavuša Vežić

Odjel za povijest umjetnosti
Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. 2
HR - 23 000 Zadar

Profesorica Marija Stagličić povjesničar je umjetnosti i znanstveni savjetnik u mirovini. Godine 1992. zaposlila se u Zagrebu na Institutu za povijest umjetnosti. Prije toga živjela je i radila u Zadru. Tu je pohađala gimnaziju i muzičku školu, a zatim studirala na Filozofskom fakultetu u Zadru, gdje je postala i nastavnicom na Odsjeku za povijest umjetnosti. Znanstvenim radom izučavala je osobito povijesne građevine 19. stoljeća u Zadru, podjednako u njihovoj naravi te u građi čuvanoj u fondovima različitih arhiva, posebno u Državnom arhivu u Zadru. Knjiga *Graditeljstvo Zadra od klasicizma do secesije* rezultat je proučavanja tog naslijeđa, dakle, teme urbanizma i arhitekture u epohi 19. stoljeća, preciznije od pada Mletačke Republike do pada Austro-Ugarske Monarhije. Na kvalitativno novi način njezina se knjiga nadovezuje, ukoliko je to uopće usporedivo, na vrijedni zadarski vodič: *Guida archeologica di Zara*, koji je Giuseppe Sabalich tiskao još davne 1897. godine, kada velikog broja „Marijinih zgrada” još nije ni bilo.

Knjiga ima osam poglavlja, 250 stranica, 408 bilježaka, 178 likovnih priloga (nacrti, crteži, fotografija, te dva plana grada). Izdavač je Institut za povijest umjetnosti u Zagrebu, njegova serija *Studije i monografije – knjiga 45*, a tiskana je 2013. godine.

Prvo poglavlje je **Uvod** (str. 11-13). Tu autorica kratko komentira izgled Zadra u prošlosti, stalno mijenjanje njezina *urbanog oblića (...)* na *potki antičkog urbanizma*. S tim mijenama početkom 19. stoljeća nastala je i *pojava klasicizma* u Zadru.

Drugo poglavlje naslovljeno je **Urbanistički i arhitektonski zahvati u ratnim godinama 1797. – 1813.** (str. 16-21) Riječ je o razdoblju promjena vlasti u Dalmaciji: prva austrijska i potom francuska uprava. Već tijekom 1797. i 1798. godine izgrađen je u Zadru gornji dio tornja Gradskega sata. Simbolično, tu je uklonjen mletački lav i postavljen austro-ugarski dvoglavi orao. Zvonik je izgrađen po nacrtu koji je započeo vojni inženjer Nikola Vojnović Nakić, a nastavio Frane Zavoreo također vojni inženjer.

Graditeljstvo Zadra od klasicizma do secesije

Marija Stagličić, *Graditeljstvo Zadra od klasicizma do secesije*, Studije i monografije Instituta za povijest umjetnosti, Zagreb, 2015., 250 str., ISBN 978-953-6106-97-4

Njegovi planovi bili su i oni po kojima je u vremenu od 1804. do 1807. godine preuređena Kneževa palača za potrebe guvernera Thomasa de Bradyja. Tada su nastali i planovi za izgradnju Visokoškolskog liceja u Zadru, obrazovne ustanove smještene u sklopu bivšega samostana Sv. Krševana. Tu bijaše organiziran studij građevinarstva i arhitekture. Predavač je bio rimski arhitekt Basilio Mazzoli. (Jedan od polaznika bio je i Vicko Andrić iz Splita, kasnije arhitekt i prvi konzervator za Dalmaciju.) Godine 1810. izrađen je plan za uređenje Ravnica, predjela ispred Grada predviđenog za šetališta te vojno vježbalište i jahalište.

Treće poglavlje naslovljeno je **Razdoblje klasicizma 1804. – 1868.** (str. 24-55) Tretira vrijeme francuske uprave u Zadru i veliki dio druge austrijske vlasti te klasicizam kao stil u arhitekturi prve polovine 19. stoljeća. U početku su ga obilježile odlike baroknoga klasicizma. Atmosferu Grada karakterizirala je tada kozmopolitiska klima s pojedincima koji su u došli iz različitih dijelova Europe: Frane Zavoreo iz Šibenika, Luigi de Romanò iz Krfa, Paul Hatzinger iz Osijeka, Francesco Bartsch iz Milana, Valentino Presani iz Udina. Veliki zahvati u prostoru bili su izgradnja Gradskega groblja na periferiji, daleko izvan gradskih zidina 1820. godine, te Gradskega parka izraslog 1829. godine na zidinama, na bastionu Grimani, za što je zaslužan austrijski general i barun Federico Welden. U tkivu Grada podignute su važne javne i crkvene ustanove: Osnovna škola 1823. godine, Nadbiskupska palača 1829.-32. godine, Novo kazalište 1864. godine. Među privatnim zgradama arhitekturom je osobito vrijedna kuća ugledne porodice Borelli iz 1851. godine.

(Arhitektura klasicizma posebno je važna i draga tema u znanstveno-istraživačkom radu Marije Stagličić. O tome je objavila nekoliko vrijednih studija, a 1996. godine i zasebnu knjigu pod naslovom *Klasicizam u Zadru*. Osobito je vrednovala arhitekturu preuređene Kneževe i Nadbiskupske palače te kuće Borelli, ali i neostvarene projekte za područje Ravnica te Licej i Gradsko groblje.)

Četvrto poglavlje naslovljeno je *Neostilsko i secesijsko razdoblje 1868. – 1918.* (str. 58-86) Tretira doba od 1868. godine, kada je Zadar formalno proglašen otvorenim gradom, do 1918. godine kada je zauvijek nestala austro-ugarska država. U tom vremenu za urbani razvoj Grada posebno je bio važan uspostavljeni sustav novih prometnica s kojima je Zadar znatno bolje povezan sa zaleđem i Dalmacijom u cjelini. Na početku tog razdoblja bilo je otvaranje Grada prema neposrednom okolišu. Značilo je to, kao u mnogim gradovima Europe, razaranje srednjovjekovnih zidina, najprije u luci već 1872. godine kada je srušen bastion Sv. Dimitrija. S tim je započelo i novo opremanje Stare rive u luci. Potom je s druge strane Grada uslijedilo razaranje tamošnjih zidina i podizanje Nove rive u vremenu od 1875. do 1906. godine. Nastajale su tada javne građevine od zgrade Hrvatske čitaonice, ili zgrade Pošte, do zgrada hotela i sklopa Liceja Sv. Dimitrija na Rivi, ali i privatni blokovi zadarskih porodica: Manzin, Hoberth, Lapenna, Oštrić, Borelli, ... S njima je afirmiran građanski sloj društva u Zadru te europski neostilovi i secesija kao stilski izraz u arhitekturi. Zadar je time stekao novu sliku grada kojoj je dodan i novi prohodni sustav, poštanska cesta i kružni tok prometa uz rub povijesne jezgre te drugi gradski park izrastao na bivšoj utvrdi Forte. Podignut je zaslugom vojnog namjesnika Karla Blažekovića. Nastala je i urbanizirana fizionomija predgrađa u kojima je došla do izražaja osobito arhitektura secesije. S mnogim gradnjama tada istakli su se zadarski graditelji: G. Tamino, G. Mazzoni, G. Smirich, ali i doseljeni: L. Wolff, T. Alačević, E. Nikolić, Č. M. Iveković, te strani projektanti „u prolazu” poput T. G. Jacksona ili K. Susana.

(Neostilska arhitektura u Zadru također je važna tema znanstveno-istraživačkog rada Marije Stagličić. O njoj je prethodno objavila niz studija, a 1988. godine i knjigu: *Graditeljstvo u Zadru 1868 – 1918.* Osobito je vrednovala arhitekturu palača Cosmacendi i Drioli, te kavane Central i neostilsku nadogradnju zvonika katedrale.)

Peto poglavlje nosi naslov *Zgrade u Gradu.* (str. 87-128) Svojevrsan je katalog monumentalnih građevina koje su u Zadru podizane tijekom kasnih desetljeća 19. i ranih godina 20. stoljeća, a na kojima je izražena pretežno neostilska i secesijska arhitektura. Vrijedne primjere predstavljaju kuće tadašnjih bogatih porodica: Cosmacendi, Drioli, Marčetić ili Bjankini, ali i javne građevine u Gradu: Palača vojnog komandanta, zgrada Suda, kavana Central, hotel Bristol, Narodna banka, zgrada austro-ugarske banke, Srpska ženska škola, Škola za obrt i zanate, ...

Šesto poglavlje nosi naslov *Ravnice – Jazine – Kolovare – Arbanasi.* (str. 129-146) Ono je također svojevrsan katalog privatnih građevina podignutih na tim predjelima tijekom kasnih godina 19. i ranih godina 20. stoljeća. Vrijedne primjere predstavljaju zgrade: kuća porodice Iveković, Wolf, ili Relja, te crkva Gospe Loretske u Arbanasima.

Sedmo poglavlje naslovljeno je *Voštarnica – Brodarića.* (str. 147-186) Predstavlja nastavak svojevrstne kataloške obrade. Vrijedni su primjeri zgrade na kojima je došla do izraza posebno arhitektura secesije: kuća Andrović, te vile Smirich, Bugatto, Tripalo, Battara, Tamino, Ida, Criveili, Filomena, ili zgrade Vlahov, Luxardo, Gilardi, Dobrović, Godnik, Perlini, Čorak, ...

Osmo poglavlje je *Kronologija izgradnje.* (str. 187-194) Predstavlja vrlo pregledan prilog slijeda izgradnje povijesno vrijednih građevina klasicističke, neostilske i secesijske arhitekture u Zadru.

Slijedi aparaturna knjige: *Sažetak* (str. 195-198), *Bilješke* (str. 199-218), *Summary* (221-225), *List of illustrations* (str. 226-229), *Riassunto* (str. 231-235), *Popis kratica* (str. 239), *Literatura* (str. 240-242), *Arhivski izvori* (str. 243), *Kazalo* (str. 244-248), *Podaci o autorici* (str. 249), te na samom kraju precizan *Plan grada s označenom izgradnjom od klasicizma do secesije.* Riječ je zapravo o dva plana, plan šire zone od Brodarice do Arbanasa i plan uže zone, same povijesne jezgre Zadra. Nacrta su koloristički obrađeni s bojama koje ilustriraju stilske epohe, te numerički obrađeni s brojevanim popisom koji prati planove. Uz svu ostalu navedenu aparaturu, posebno spomenuta *Kronologija izgradnje* i opisani *Plan grada* ... osobito su praktično i pregledno izložene obavijesti o arhitekturi epohe koju knjiga tretira.

Ta arhitektura pak predočuje Zadar kao razvijenu sredinu građanske kulture i umjetnosti, vremena u kome je Zadar bio glavni grad Dalmacije, a ona bijaše tada austrijska krunska pokrajina. Protezala se od Raba do Bara. Tijelo metropole izraslo je na matrici aglomeracije iz minulih epoha, sada s novim sadržajima, urbanističkim rješenjima i zgradama, javnim i privatnim kućama i ustanovama. Duh i tijelo grada oblikovali su novi sadržaji – Namjesništvo (sjedište zemaljske vlade za Dalmaciju), Dalmatinski sabor i Zemaljski odbor, Apelacioni sud (prizivni sud za Dalmaciju), Arhiv (središnji za Dalmaciju), Metropolija (nadbiskupsko središte dalmatinskih biskupija Katoličke Crkve), Eparhija (središte pravoslavne Crkve za Dalmaciju), sjedište franjevačke provincije Sv. Jeronima (od Kopra do Kotora), zgrada vojnog komandanta pokrajine, Narodni muzej, Arheološki muzej, biblioteka, škole i liceji, Preparandija u Arbanasima (učiteljska škola za Dalmaciju), uprava pošta i telegrafa, zgrade banaka, carinarnica, kazalište, kino, gradska kavana, gradski parkovi, novi pločnici, vodovod, električna rasvjeta, urbanizirana predgrađa, Gradsko groblje, bolnica, novi morski i kopneni putovi; sve ono što otjelovljuje prerastanje srednjovjekovne gradske komune u provincijsku metropolu novoga vijeka – moderni grad kakvim je Zadar postao u 19. stoljeću, sa svim nanosima stilova u europskoj arhitekturi i urbanitetu vremena, načinu življenja s novim društvenim sadržajima i odnosima iskazanim u prostoru tada suvremenog grada s vrijednim rješenjima u regulacijama i vizurama *od klasicizma do secesije.*